

ETIČNOST U ODNOSU MUŠKIH I ŽENSKIH LIKOVA U ROMANIMA D. H. LORENSA

THE ETHICS IN RELATIONSHIPS BETWEEN MALE AND FEMALE CHARACTERS IN D. H. LAWRENCE'S NOVELS

Vesna Đurović¹

Sažetak

Uloga žene kroz vijekove se mijenjala zavisno od društva i društvenog aspekta. Ženski likovi oduvijek su bili prisutni kroz književnost. O ženama se pisalo i pjevalo od najranijih zapisa. Uloga u kojoj je žena bila se razlikovala: žena kao majka, žena kao supruga, žena kao ljubavnica, itd. Međutim, na prekretnici devetnaestog i dvadesetog vijeka ta uloga se mijenja u značajnoj mjeri. Nakon Prvog svjetskog rata žene postepeno počinju da se bore za svoja prava. Sa pojavom sufražetkinja jača i pokret za ženska prava. Istovremeno se i u književnosti uloga ženskih likova počinje mijenjati. Odnosno ženski likovi počinju se izjednačavati sa muškim likovima i posmatrati kroz istu prizmu. Ženski likovi, zajedno sa muškim likovima postaju potka oko koje se temelji radnja književnih djela. Lorens na interesantan način razvija kako ženske, tako i muške likove u svojim romanima, a kroz razvoj muških i ženskih likova slika i razvoj, odnosno dekadenciju društva u kojem živi i stvara.

Ključne riječi: žene, prava žena, ženski i muški likovi u književnosti, D. H. Lorens.

JEL klasifikacija: A130, A190, Z110

Abstract

The role of women has changed over the centuries, depending on the society and social aspects. Female characters have always been present in literature. It has been written and sung about the women from the earliest records. The roles in which women have been shown were different: the woman as mother, woman as a wife, a woman as a mistress, and so on. However, at the turn of the nineteenth and twentieth century, that role is changing significantly. After World War I, women gradually began to fight for their rights. With the emergence of suffragettes' movement, the struggle for women's rights is getting stronger. At the same time and in the literature the role of female characters begins to change. That is, female characters begin to be equated with the male characters and viewed through the same prism. Female characters, along with the male characters become weft around which the action is based on literary works. Lawrence has interesting ways of creating female, as well as male characters. Through growth of the characters Lawrence also shows the growth, as well as decadence of the society he lived and created within.

Key words: women, women's rights, female and male characters, D.H. Lawrence.

JEL classification: A130, A190, Z110

¹ Mr, Prote Todora Srdića 6 a, Banja Luka, 065 535 728;
E-mail: vivsusnjar@yahoo.com

1. Prava žena (istorijski okvir)

Uloga žene u današnjem društvu se promijenila u odnosu na period ranog dvadesetog vijeka. Žena u hrišćanskom društvu nije posmatrana kao žena i supruga. Uloga u kojoj je jedino viđena žena bila je uloga majke koja je postavljena na pijedestal obožavanja. Izvan ovih okvira, položaj žene bio je nezavidan. U XIX vijeku nastupila je kriza porodice zbog industrijalizacije, te je i ova uloga žene kao majke stavljena pod drugačiju prizmu. Više muškarac nije bio jedini hranitelj porodice, žene su počele da rade u fabrikama da bi se mogla prehraniti brojna porodica. Ovo je naravno dovelo do gomilanja obaveza, žene kao majke i žene radnice. Ovaj antagonizam dovodi do neprestanog nezadovoljstva. Žene su željele više i znale su da su sposobne za više od onoga što joj je društvo prema tradiciji predviđalo. Željele su da se školuju, da se osamostaljuju i da se posmatraju i vrednuju kao žene, a ne samo kao majke. Žena na zapadu imala je funkciju ispunjavanja svojih društvenih i socijalnih funkcija. Za razliku od toga, na istoku u indijskoj religiji muškarci su imali propisane obaveze prema ženi, što znači da žena nije bila potčinjena, već ravnopravna sa muškarcem u fizičkom smislu. U društvenom pogledu njen položaj je bio poistovijećen sa robom koja je služila za trgovanje. U islamskom svijetu, žena i danas ima nezavidan položaj. Zatvorena iza zidina i pokrivena zarom, živi neki poluživot podređena hirovima muža i djece. U Kini je vijekovima iza kulisa vladao pravi matrijarhat. Naime, žene su bile pod velikim uticajem starijih ženskih osoba u domaćinstvu. Uticaj svekrve koja se brine o ugledu svoga sina i koja organizuje čitav emotivni i društveni život ostatka porodice je bio dominantan vijekovima. Tek nedavno ta slika je počela da se mijenja, stavljajući muškarca u prvi plan, a ženu u potčinjeni položaj. Sa velikim brojem novih izuma koji se javljaju u XVIII, XIX i posebno u XX vijeku, život se promijenio u velikoj mjeri, kako za muškarce tako i za žene. Životni standard se povećao, svijet se ubrzao i postao manje mjesto koje je zbog novih mogućnosti transporta bilo moguće obići u znatno kraćem periodu. Žene su postale nezadovoljne svojim podređenim položajem. Tražile su pravo glasa, kraće radno vrijeme, ravnopravnost i bolji status. Pojavom industrijalizacije žene su postale konkurentski članovi porodice, a ne izdržavani. U Engleskoj položaj žene je bio malo bolji u odnosu na kontinentalnu Evropu, ali upravo žene u Engleskoj su se pobunile zbog nezavidnog položaja koji je u reformatorskoj Engleskoj bio krut i neprihvatljiv. Puritanska Engleska bila je protiv svih emotivnih i fizičkih iskušenja vraćajući ženu u potčinjeni položaj i dajući joj ulogu glavnog krivca Adamovog progona iz raja. Budući da su srednji i viši slojevi muškog roda i u engleskom društvu držali žene kod kuće sa malim brojem obaveza kojima bi se posvetila, u dokolici, što je bio odraz blagostanja porodice, žene su se pobunile protiv potčinjenog položaja.

U Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama počela je feministička pobuna u srednjim i višim klasnim krugovima. Dok su se u Evropi kulturnim dešavanjima i stvaralaštvom većinom bavili muškarci, u SAD to je uglavnom bio posao žena koje su imale dovoljno vremena da se bave sličnim stvarima. Do početka Prvog svjetskog rata pravo glasa ženama bilo je priznato samo u Švedskoj i Norveškoj. Kasnije, nakon velikih protesta i veličanstvene revolucije koje su pokrenule žene u Rusiji, žene su izborile pravo glasa i u ostalim evropskim zemljama, kao i u SAD. Nakon Prvog svjetskog rata reforme u sistemu glasanja u Engleskoj imale su za rezultat zagarantovano pravo glasa ženama starijim od trideset godina. Sufražetkinje sa Emili Panharst (Emily Pankhurst) na čelu svojom uspje-

šnom kampanjom i velikim zalaganjem uspjele su da 1928. izbore pravo glasa ženama od 21. godine. Tek sada su muškarci i žene imali jednako pravo glasa. U toku Prvog svjetskog rata žene su postale svjesne koliko su samostalne i koliko je veliko bilo njihovo zalaganje na očuvanju industrije i proizvodnje u vojne i civilne svrhe. Nakon Prvog svjetskog rata povećao se broj zaposlenih žena u velikoj mjeri. Poslovi na kojima su bile zaposlene žene su obično nosili niži stepen odgovornosti i bili su znatno manje plaćeni. Sa velikim obavezama koje su sada zaposlene žene imale, mnogobrojne porodice su postale manje popularne, tako da je Anglikanska crkva već do tridesetih godina dvadesetog vijeka odobravala kontracepciju, čime je natalitet u značajnoj mjeri počeo da opada, a obaveze zaposlenih žena su počele da se povećavaju. Ovo pravo glasa predstavljalo je samo prvu stepenicu u mnogobrojnim sitnim bitkama koje će uslijediti da bi se izborila ravnopravnost muškaraca i žena. Na neki način žena je i dalje posmatrana kao niže biće koje je tu da zadovolji potrebe muškarca bez prava na zadovoljavanje vlastitih želja ili potreba.

Na početku dvadesetog vijeka uloga žene je već počela da se mijenja. Naime, žene su same sebe počele da posmatraju na jedan novi način. Nisu više bile puki objekat obožavanja ili posmatranja jednog muškarca, polako su postajale svjesne da su dovoljno vrijedne, pametne i snažne da budu subjekti. Počele su sebe da posmatraju kao subjekat, zagledajući se dublje i detaljnije u vlastite misli i osjećanja. Vremenom se počinje javljati i snažna feministička teorija. Žene više nisu sebe smatrale samo objektom posmatranja i razmjene koji su očevi, ljubavnici, muževi i braća koristili radi postizanja vlastite dobiti, šta god ona bila, bogatstvo, veze, novac, prestiž ili poznanstva, postale su polako i u početku stidljivo, krojači vlastite sudbine, koristeći vlastite sposobnosti i moći da bi postigle vlastiti prosperitet. Matin Madrik u svom eseju "The Originality of the Rainbow" kaže da su nove žene previše snažne, a novi muškarci previše slabi, žene su iznenada postale svjesne moći koje su dugi period prespavale, a muškarci su odjednom suočeni sa rivalom.

Moderno doba zahtijevalo je i razvoj novog pogleda na svijet i na modernog čovjeka. Moderni čovjek se bitno razlikovao od viktorijskog tipa čovjeka. Novi čovjek živi u jednom trenutku, proživljava život u jednom dahu.

2. Ženski i muški likovi u romanima D. H. Lorensa

Malo je autora koji svoju čitalačku publiku tako jasno dijele kao D. H. Lorens. Za one koji ga vole u njegovoj umjetnosti pronalaze smisao koji rijetko mogu pronaći kod drugih autora. S druge strane, zbog izraženih čvrstih stavova i shvatanja koja iznosi u svojim djelima mnogi su ga osuđivali i osporavali. Nesporno je da je od samog početka svog umjetničkog rada izazivao pažnju i malo koga je ostavljao ravnodušnim. U svojim djelima obuhvatao je važne životne, emotivne, moralne, duhovne, religijske i sociološke teme. Iako njegovi romani po svojoj strukturi djeluju obično, sadržaj, jezik i teme romana svakako predstavljaju novinu. Direktni opisi eksplicitnih scena i upotreba žargonskih termina u jeziku svojih romana dovešće Lorensa do suda cenzure, ali će i obezbijediti slavu njegovim romanima još dugo poslije njegove smrti.

Kroz cjelokupno svoje stvaralaštvo provlači nekoliko velikih tema kao što je suprotstavljen odnos koji nudi znanje uma i znanje krvi, zatim odnos muškog i ženskog principa, odnos industrijske i agrarne Engleske i povratak iskonskom u čovjeku. Zalaže se za povratak iskonskom u čovjeku kao nečemu što je istinito i prirodno. Znanje uma može donije-

ti ekonomski napredak, ali će uništiti prirodu i prirodno u čovjeku, odnosno, čovjeka će pretvoriti u mašinu, vijak, koji pokreće veliku mašineriju koja se zove industrijsko društvo. Upravo zbog tog stava njegovi likovi dolaze u neposredne, iskrene odnose, oslobođene srama lažno moralnog društva. Lorens njeguje moral ličnosti. Princip morala ličnosti teži ka tome da svako od nas poštuje pravila svoje unutrašnje pokretačke sile i da se pritom ne povinuje opšteprihvaćenim društvenim pravilima društvenog sistema u kojem živimo. Ono što krv želi uvijek je ispravno, krilatica je koja možda na najbolji način objašnjava njegovu životnu filozofiju koja je pretočena u stvaralaštvo. Živio je na prekretnici dva vijeka i dva različita doba. Mogao je da vidi kako se svijet njegovog djetinjstva i mladosti urušava pred velikom industrijskom mašinerijom i strahotama koje je donio Prvi svjetski rat. Često imamo utisak da su njegovi romani pisani u nekom vremenskom vakuumu i da su likovi ti koji žive prema svom ritmu, neki usklađeni sa prirodnim ritmom smjene godišnjih doba, a neki pak ritmu tame i svjetlosti života i rada u rudniku. Znanje krvi je iskonsko i svako ljudsko biće nosi znanje krvi u sebi, dok je znanje uma vezano za novo, modernističko doba i prema Lorensovom shvatanju ništa nam dobro ni to novo doba ni modernizacija neće donijeti.

Lorens u svim svojim romanima opisuje kontrastan odnos muško-ženskih likova. U "Sinovima i ljubavnicima" analizira odnos oca i majke sa jedne strane, te Pola i Mirijam sa druge strane. Očigledno je da su odnosi između muških i ženskih likova u ovom romanu specifični i obojeni autobiografskom notom. Odnos majke i oca slika je kontrasta koji će se kasnije često ponavljati u Lorensovim kasnijim djelima. Ovakav odnos muškaraca i žena Lorensu je bliska tema zato što je to nešto što je imao priliku da vidi u svom domu, a i u odnosu koji je razvijao sa svojom suprugom Fridom. Lorensovi ženski likovi često su na višem društvenom položaju u odnosu na muške likove i često su ženski likovi ti koji su pokretači promjena u sociološkom smislu. I u "Dugi" susrećemo se sa ženskim likovima koji čine okosnicu pokretanja Brengvenovih sa farmerskog načina života do života u urbanoj sredini. Upravo kroz odnos muško-ženskih likova, ali prije svega kroz razvoj ženskih likova Lorens slika sociološku promjenu jedne porodice od farmerskog načina života, koji je usklađen sa cikličnim promjenama u prirodi, do mladih intelektualki i žena modernog doba kakve susrećemo u "Zaljubljenim ženama" u likovima Gertrude i Ursule. "Duga" slika tri para Brengvenovih (Tom i Lidija, Ana i Vilijam i Ursula i Skrebenski). Tom i Lidija su najsrećniji par zato što su povezani međusobno i usklađeni su sa prirodom i okolinom u kojoj žive, neopterećeni društvenim miljeom ili sociološkim pravilima i normama ponašanja. Ana i Vilijam se približavaju društvenoj sredini u kojoj žive, iako i dalje smatraju da je njihova individualnost važnija od činjenice da treba da se ukllope u određeni društveni stereotip. Sa druge strane, Ursula i Skrebenski njeguju individualnost, ali na njih u značajnoj mjeri utiče društvo i sredine u kojima žive. Primjere za to pronalazimo u scenama Ursulinog života kao učiteljice i opredijeljenosti Skrebenskog prema vojničkom načinu života. Jasno je da Skrebenski pokušava da se uklopi u određeni stereotip vojničkog života, čak i po cijenu da bije neke tuđe bitke i ide u neke tuđe ratove, jer to nisu ratovi niti bitke za njegova uvjerenja, ideologije ili načela. Skrebenski je profesionalni vojnik i prema tome radi ono što se od njega traži. Ovo je možda jedan od najboljih primjera kako društvo kontroliše pojedinca i nameće mu svoju volju i svoja pravila ponašanja. U "Zaljubljenim ženama" Ursula i Berkin pokušavaju da kroz brojne poteškoće prevaziđu sociološki okvir i posvete se sebi, svojim ličnostima i međusobnom odnosu koji je neopterećen društvenom sredinom u kojoj se nalaze. Berkin i Ursula u početku povinuju se sociološkim normama

društvenih klasa kojima pripadaju, međutim, kako se njihov međusobni odnos razvija i oni se razvijaju kao individue. Na kraju uspijevaju da razviju odnos zasnovan na individualnošću, odnos koji poštuje individualnost onog drugog, ali i predstavlja zajedništvo s onim drugim, kao dva različita polariteta, ali u zajednici. Dokaz njihovog ignorisanja društva je odluka da napuste poslove koje rade i odsele se iz Engleske u neki topliji, srećniji kraj. Sa druge strane, Gudrun i Džerald od početka njeguju vlastite individualnosti, ali na kraju nisu u mogućnosti da prevaziđu činjenicu da pripadaju različitim društvenim klasama kao i prikrivenu želju da, kao pripadnici različitih klasa, unište jedno drugo. U "Ljubavniku leđi Četerli" kroz odnos Koni i Morela ova suprotnost likova i različitih klasa je možda najbolje predstavljena. Koni je pripadnica aristokratije, a Morel je lovočuvar na imanju njenog muža. U ovom romanu se još jednom ponavlja motiv ženskog lika koji se nalazi na višem nivou u društvenoj hijerarhiji i muškog lika koji je na nižoj društvenoj ljestvici. To Koni ne sprečava da uđe u intimne odnose sa Morelom i da se na kraju opredijeli za potencijalni život sa Morelom, ostavljajući iza sebe muža i aristokratiju kojoj do tada pripada.

Kada se napravi sinteza ženskih likova kroz navedene romane, može se zaključiti da je gospođa Morel imala ogromnu, skoro patološku želju za napredovanjem u društvenom smislu. Brengvenove žene, Lidija i Ana, pomjerale su se za jedan korak dalje na tom putu, dok je sa Ursulom došlo do postepenog vraćanja onom iskonskom u čovjeku, a Koni se pak, u potpunosti vratila prirodi i iskonskom načinu života. Krug se zatvorio. Lorens kroz svoje romane razvija interesantne muške, a posebno ženske likove. Nerijetko su upravo ženski likovi ti koji su dominantni likovi u romanu. Široka je lepeza ženskih likova. Prisutan je određeni prototip likova koji se ponavljaju: žena modernog doba - intelektualka, duhovna žena, majka, sa druge strane imamo i prototip muških likova - snažnog muškarca, čovjeka prirode koji iz romana u roman sazrijevaju, od gospodina Morela u "Sinovima i ljubavnicima" do lovočuvara Morela u "Ljubavniku leđi Četerli".

Isto tako, interesantno je posmatrati razvoj seksualnih odnosa među likovima, odnosno razvojni put eksplicitnog jezika i scena od prvih romana, gdje se te scene tek stidljivo pojavljuju do "Ljubavnika leđi Četerli", gdje Lorens otvoreno i slikovito opisuje sam odnos između Koni i lovočuvara, pritom koristeći i vulgarizme u tekstu. Jezik koji Lorens koristi u svojim romanima je nekonvencionalan. U većini slučajeva upotrebljava standardni engleski, međutim, primjetno je da kada opisuje likove koji pripadaju radničkoj klasi ili nekim drugim nižim društvenim klasama, Lorens tada koristi dijalekte slikajući na taj način pripadnost određenoj društvenoj klasi. Takođe, kada se radi o intimnim scenama i jeziku ljubavi, likovi takođe u tim slučajevima nerijetko komuniciraju u dijalektu. Na taj način Lorens slika jasnu razliku između pripadnika srednje društvene klase, aristokratije i pripadnika radničke klase. Iz romana u roman jezik je sve eksplicitniji i scene opisa intimnih odnosa među likovima su sve detaljnije i eksplicitnije. U skladu sa tim i ljubavni odnosi među likovima se razvijaju, mijenjaju i sazrijevaju, od naivne ljubavi Pola i Mirijam do zrelog odnosa Koni i Morela. Lorens kroz odnos među likovima slika odnos engleskog društva i pojedinca. Kontrast duhovne slobode likova ilustrovan je kroz otvoren odnos prema tijelu i intimnom odnosu sa drugim likovima, nasuprot okovima i stegama koje društvo propisuje gdje se tačno zna koji likovi bi sa kojim trebalo da se udružuju, vjenčavaju i zasnivaju porodicu. Mnoge su upečatljive scene u navedenim romanima, međutim, možda je odnos Kliforda i Koni jedan od najboljih primjera. Brak Koni i Kliforda savršeno je ispravan prema mjerilima i moralnim odredbama engleskog društva, međutim, suštinski taj brak je

najobičnija farsa, predstava u kojoj svi savršeno glume zadate uloge, ali niko istinski nije srećan niti zadovoljan. Sa druge strane, odnos Koni i Morela društveno je neprihvatljiv, ali suštinski upravo je ovaj odnos jedini iskren i ispunjavajući za oba lika. I Koni i Morel prekidaju brakove koji ih ne ispunjavaju i opredjeljuju se za vezu koja ih čini srećnim i ispunjenim iako je to veza sa pripadnikom različite društvene klase. Motiv prirode, šume i bujnog zelenila nagovještava sa jedne strane zaštićenost i izolovanost, odnosno čuva individualnost likova i veze koju ti likovi imaju, ali isto tako nagovještava koliku ispunjenost i bujnost osjećanja likovi doživljavaju u navedenoj vezi.

Lorens koristi različita stilska sredstva u svojim romanima. Često se ponavlja motiv mjeseca kao izraz iskonskog, mističnog i duboko duhovnog obilježja svakog od nosećih likova romana. Mjesec je povezan s iskonskim, prirodnim bićem. Za Lorensa mjesec predstavlja ono tajnovito, intimno i duhovno u svakome od nas. Mjesec povezuje likove sa njihovim podsvjesnim, a istovremeno i sa širim kosmičkim silama. Kroz motiv mjeseca može se posmatrati i odnos društva i pojedinaca u Lorensovim romanima. Mjesec predstavlja individualnost i posebnost likova, duhovnu slobodu i izdvojenost pojedinca u odnosu na društvo i društvenu normu.

Moralni aspekt društvene sredine i moralni aspekt pojedinca nerijetko se razlikuju i upravo te razlike i način na koji Lorens te razlike ističe, kroz jezik i slikanjem intimnih scena među likovima činile su okosnicu cenzure i društvene osude Lorensovih djela. Lažni društveni moral i moral ličnosti, odnosno moralni pogledi pojedinaca, gdje društvo podržava odnose, često i neprirodne zbog opšte socijalne stabilnosti i stabilnosti klase, sa druge strane njegovanje morala ličnosti koje Lorens zastupa, gdje se podrazumijeva da je ispravno samo ono što pojedinac iskonski osjeća i potrebe koje pojedinac iskonski ima čine dva suprotna antipoda. Društveno prihvatljivo ponašanje često za Lorensove likove, kao ni za samog Lorensa nije prihvatljiv model, stoga je nerijetko bio osuđivan, cenzurisan i zabranjivan.

Lorens se zalagao za povratak iskonskom u čovjeku i prirodnom životu, odnosno životu u skladu sa prirodom. Kroz svoje romane često je slikao odnos agrarne i industrijske Engleske, kao i odnos likova koji se uklapaju u sliku agrarne Engleske i industrijske Engleske. Gotovo po pravilu likovi koji predstavljaju agrarnu Englesku (Tom Brangven, Morel i drugi) su pozitivni likovi u romanima, sa druge strane, likovi koji su predstavnici industrijske Engleske (Džerald Krič, Kliford) po pravilu su negativni likovi. Lorens kroz slike rudnika i razvoja industrije često naglašava kako je čovjek uništio prirodu, a time i svoj odnos prema samom sebi i prema drugima, zato što ako smo u mogućnosti samo da uništavamo kako bismo ostvarili profit koji često nema nikakvu svrhu, onda smo u stanju i da uništimo jedni druge, a na kraju i sami sebe. Možda najbolja ilustracija za to je lik Džeralda Kriča, koji u početku pokazuje grubi odnos prema životinjama – konju, zatim ima potrebu da se bori protiv radnika u radničkim pobunama, nakon toga izaziva brutalno rvanje sa Berkinom, da bi na kraju pokušavao da nađe način da uništi i ubije Gudrun. Na kraju uništi sebe u bijeloj, gotovo sterilnoj smrti. Čak je i njegova smrt prikazana u pokretu. Ovo nam samo govori da pretjerana želja za napredovanjem u materijalnom i tehničkom smislu, prema Lorensu, nepobitno vodi u destrukciju i samodestrukciju.

Lorens u svojim romanima često slika odnos roditelja i djece, majke i sina, kao i oca i kćerke. U svom prvom zapaženijem romanu "Sinovi i ljubavnici" upečatljive su scene u kojima je opisan odnos gospođe Morel i Pola. Smatra se da Lorens u ovom romanu analizira

i Edipov kompleks, što je predstavljalo pravu inovaciju i revoluciju u dotadašnjoj engleskoj književnosti. Takođe, u romanima se često ponavlja još jedan specifičan odnos, a to je odnos oca i kćerke. Možda je jedan od odnosa koji je najupečatljivije opisan, odnos Toma Brangvena i male Ane. Interesantno je da se ova čvrsta veza oca i kćerke kida u momentu kada kćerka nalazi svog životnog partnera. Iz nekog razloga dolazi do udaljavanja i kidanja veze između oca i kćerke, na isti način dolazi do udaljavanja i između sinova i majki kada sinovi pronađu svoje životne partnerke. Nerijetko vlada veliki antagonizam između ljubavnih partnera i roditelja likova. Lorens kroz ove veze, roditelja i djece, pokušava da oslika koliko je snažna i značajna porodična veza i da kako ta veza slabi i u živote dolaze novi likovi, dolazi do značajnih promjena i neumitnog otuđivanja jednih od drugih i od sebe samih.

Lorens često koristi motiv kontrasta: svjetlost – tama, muški princip – ženski princip, bogati - siromašni. Društvo slika kao dvije kontrastne cjeline, društva bogatih industrijalaca i vlasnika rudnika i rudara i njihovih porodica. Kroz odnos vladajuće klase i potčinjenih predstavlja kako vladajuća klasa na jedan suptilan način kontroliše cijelo društvo i društveni sistem. Jedna od velikih tema u njegovim djelima jeste specifičan odnos pojedinca i društva i to kroz prikazivanje tijela kao objekta, Lorens slika moral kako vladajuće klase i kao antipod ovom moralu, moral individue, ističući da je moral pojedinca često ispravniji od morala koji nam nameće naša okolina. Kroz svoje romane naglašava da vladajuća klasa kroz kontrolu znanja i mišljenja, u stvari, vrši kontrolu nižih klasa kako bi sebi obezbijedila primat i vlast.

Na mnogim mjestima u svojim djelima pokazao je kako se tijelo stavlja u funkciju društva. Kod "Sinova i ljubavnika" kroz prikaz rudara i njihovog rada u rudniku prikazano je kako vlasnici rudnika, a posredno i cjelokupna društvena klasa posmatraju ljudska tijela, odnosno tijela rudara kao sredstvo za ostvarivanje dobiti. Za njih, rudari su mašine, sredstvo rada. U "Dugi" imamo slučaj kod Skrebenskog i Toma Brangvena. Brangvenovi muškarcari generacijama žive na farmi i svoje živote usklađuju sa cikličnom smjenom godišnjih doba. Njihova tijela podređena su radu i prirodi. Poremećaj nastaje kada pokušaju da se prilagode životu u gradu i da svoj način razmišljanja i bitisanja podrede i prilagode višoj društvenoj klasi. Jasno je da se čovjek prirode, farmer buni i postepeno vene. Ovo je možda najbolje ilustrovano postepenom dekadencijom muških likova Brangvenovih, a kao kontrast tome ekspanziji ženskih Brangvenovih likova. Takođe je interesantno kako je život i tijelo Skrebenskog stavljeno u funkciju određene vladajuće klase. Kao vojnik Skrebenski je podređen vojsci i njegovo bitisanje je u službi određene grupe ljudi koji kontrolišu mase. U "Zaljubljenim ženama" na nekoliko mjesta nailazimo na očiglednu objektivaciju tijela. Džerald Krič i radnici predstavljaju jedan od primjera. Radnici su za Džeralda mašine, sredstva rada kojima treba obezbijediti uslove rada tako da izazovu maksimalnu efikasnost, a samim tim i maksimalnu zaradu za vlasnika. Upečatljiva je scena kada Džerald pokušava da smiri konja dok prolazi voz. Džerald naprosto želi da ovlada životinjom zato što životinja, kao objekat služi nadmoćnijoj vrsti - čovjeku. U poglavlju "Mino" opisana je borba mačka Mina i mačke. Mino na grub način pokušava da pokaže mački da je on dominantniji i da ona mora da se podredi njegovoj volji. Šire posmatrano ovaj odnos je prenijet na odnos Ursule i Berkina. Momenat kada se Ursula predaje Berkinu predstavlja sliku objektivacije ženskog tijela koju ćemo često susretati u kasnijim Lorensovim djelima. U "Ljubavniku leđi Četerli" tijelo kao objekat prisutno je u liku Kliforda, Koni i Morela. Kontrola niže klase prikazana je nametanjem Klifordove volje i vezivanjem Koni uz Kliforda zbog invalidnosti. Kontrast

tome, prikaz širine i bujnosti šume takođe se ogleda u zdravom i žilavom tijelu lovočuvara koji se stavlja na raspolaganje Klifordu koji je sa druge strane predstavnik vladajuće klase, ali je nemoćan fizički. Očigledan je Lorensov stav da će zbog sveopšte industrijalizacije i udaljavanja čovjeka od zdravog, fizičkog rada naposljetku ljudsko društvo zakržljati i postati nesposobno da obavlja najjednostavnije zadatke i naprosto postati nemoćno i nesposobno za bilo kakav fizički napor, ali zato savršeno sposobno da vlada drugima.

Objektivacija tijela i moralnost u Lorensovim djelima teme su koje sve više zaokupljaju proučavaoce Lorensovog lika i djela. Očigledno je da je Lorens kroz objektivaciju tijela pokazivao kako okolina i društvo u kojem egzistiramo reaguje i često utiče na pojedinca konstruišući njegove ili njene stavove, mišljenja i na kraju i samo ponašanje. Iz romana u romanu Lorens pokazuje da je pojedinac svijet za sebe i da jedino kao takav, poseban, izdvojen i uzdignut iznad svakodnevnih društvenih dešavanja može da ostane vjieran sebi, svojim stavovima, osjećanjima i uvjerenjima.

Zaključak

Lorens kroz razvoj muških i ženskih likova, kao i kroz objektivaciju likova, slika društvene odnose tadašnjeg engleskog društva. Muški i ženski likovi u Lorensovim romanima predstavljaju dva polariteta koja se u potpunosti nadopunjuju i zaokružuju Lorensovu priču kako o engleskom društvu na početku dvadesetog vijeka, tako i evropskog društva uopšte.

Literatura

1. Adelman, Gary, *Reclaiming D. H. Lawrence*, Bucknell University Press, Lewisburg, 2002.
2. Aldington, Richard, *D. H. Lawrence: An Indiscretion*, University of Washington Book Store, Seattle, 1927.
3. Balbert, Peter, *Lawrence's Paul Morel*, *English Literature in Transition 1880 – 1920*, Volume: 48, Issue 1, ELT Press, 2005.
4. Beker, Miroslav, *Moderna kritika u Engleskoj i Americi*, Mladost, Zagreb, 1973.
5. Becket, Fiona, *The Complete Critical Guide to D.H. Lawrence*, Routledge, London, 2002.
6. Blamires, Harry, *A Short History of English Literature*, Routledge, London, 1984.
7. Bögels, Theo; Todd, Richard, *Wonders with Words, Literatures in English*, Meulenhoff Educatief, Amsterdam 1993.
8. Boulton, James T., *The Letters of D. H. Lawrence Volume VIII: Previously Uncollected Letters*, Cambridge University Press, UK, 2000.
9. Burack, Charles M., *Mortifying the Reader: the assault on verbal and visual consciousness in D. H. Lawrence's 'Lady Chatterley's Lover'*, *Studies in the Novel*, Volume 29, Issue 4, University of North Texas, 1997.